

NĚKTEŘÍ PRAŽŠTÍ ŽIDOVŠTÍ ARCHITEKTI DVACÁTÝCH A TŘICÁTÝCH LET 20. STOLETÍ A JEJICH DOLOŽENÉ I MOŽNÉ STAVBY

JAN E. SVOBODA †

K vydání připravil JINDŘICH NOLL

Pozn. redakce: Předkládaný článek je poslední, nedokončenou prací, přetrženou nití Ing. Mgr. Jana E. Svobody (*25. 12. 1942 Praha – †2. 12. 2017 Praha),¹ kterým chtěl navázat na předcházející četné příspěvky věnující se především architektuře od konce historismu do poloviny 20. století, z toho čtyři v časopisu *Staletá Praha*. Nutného dopracování pro vydání se ujal Svobodův autorský kolega a přítel PhDr. Jindřich Noll. Záměrem bylo publikovat text v co nejautentičtější podobě, jen s redakčními úpravami a doplňky v poznámkách pod čarou. Jádru textu obsahující samotné hodnocení a „připisování“ zkoumaných staveb bylo ponecháno téměř beze změn. Jan E. Svoboda již nestihl zahrnout do textu podnětné a příhodné připomínky od obou recenzentů, kteří mu poskytli mnoho dalších badatelských impulzů a rad, jak téma uchopit v plné šíři. Oběma recenzentům a Jindřichu Nollovi vyslovuje redakce velké poděkování.²

Příspěvek se zaměřuje převážně na funkcionalistickou architekturu 20. a 30. let 20. století na základě zkoumání tvarosloví fasád pražských domů z období od počátku Československé republiky až do německé okupace. Badatel na tomto poli si musí uvědomit, že nelze vždy – a zvláště to platí pro období 2. poloviny 30. let – spoléhat na signování/podpis na stavebních plánech. Na základě určitých formálních znaků se může pokusit přiřadit anonymní práce známým, ale i dosud opomíjeným architektům. Architektů bylo v každém období méně než stavitelů, mnozí však vždy uplatňovali v projektech charakteristické prvky, podle nichž lze některé práce zařadit nebo vyslovit domněnku o jejich původu. Toto „připsání“ však nelze považovat za důkaz autorství, spíše by se mohlo jednat o příspěvek do možné diskuse.

Studie se zabývá některými známými architekty 20. a 30. let 20. století, nevěnuje se však v plné šíři podrobně jejich doloženému dílu. Nezahrnuje také ty architekty sledovaného období, jejichž dílo bylo již víceméně podrobně probádáno a publikováno. Vedle autorsky jednoznačných prací renomovaných projektantů se soustřeďuje hlavně na ta díla, která mohou být diskutabilní. U takových vybraných objektů připisovaných dosud jejich stavitelům nebo případně i jiným architektům se snaží na základě vnějších znaků přiřadit jejich možné autorství některému z architektů právě zde uvedených. Je však třeba znovu zdůraznit, že jde o úvahy na základě pozorovaných formálních znaků, neboť nesporný důkaz o vzniku toho kterého díla při nedostatku archivního materiálu získat nelze.

Příspěvek navazuje svým zaměřením na sérii autorových studií vycházejících z detailní, morelliovsky pojaté formální analýzy vybraných pražských staveb období přelomu 19. a 20. století.³ Zároveň je výrazem snahy o podchycení a ocenění podílu těch architektů, kteří z rasových důvodů nemohli pod svým jménem pokračovat od konce 30. let v architektonické tvorbě. Patří mezi ně zaprvé ti, kteří včas unikli buď ještě z tzv. druhé, Česko-Slovenské republiky, případně i z protektorátu, dokud nenastalo přísné uplatňování norimberských zákonů (to byla skupina

1 Nekrolog Ing. Mgr. Jana E. Svobody od Zdeňka Lukeše, který ocenil Svobodovu srovnávací metodu, vyšel ve *Staleté Praze* 2018/2 (LUKEŠ 2018).

2 V rámci daného tématu by bylo možné ještě řešit spoustu otázek, např. jak to bylo v době narůstajícího národnostního a rasového napětí ke konci existence samostatné Československé republiky s možností/nemožností architektů židovského původu signovat vlastní plány, jak se to postupně odrazilo v oficiální legislativě a jak s tím souvisela stoupající krize a tlak společnosti. Profese jako advokátů nebo lékařů byly omezeny záhy vládním nařízením ze dne 4. července 1939, č. 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě. Odmítání židovských architektů se jistě projevilo již za druhé republiky, stejně jako v ostatních oborech (lékaři, herci, právníci), a za protektorátu vycházelo z implementace norimberských zákonů do protektorátní legislativy. V roce 1941 začala platit i stavební uzávěra. Ta byla do 2. poloviny roku 1941 častěji obcházena, zvláště, šlo-li o stavbu pro německého stavebníka. Pravděpodobně ve výjimečných případech docházelo nejen k dokončování rozpracovaných staveb, ale patrně i k zahajování nových. Z dalších otázek zůstávají i ty obecnější, např. do jaké míry byl návrh architekta zpřesňován vedením projektové firmy nebo firmou prováděcí, zejména u řadových činžovních domů apod.

3 Jindřich Noll zdůrazňuje ve Svobodově metodě právě tento morelliovský přístup coby pečlivou formální analýzu některých detailů pojednávaných staveb.

relativně šťastnější), aniž po válce cítili potřebu se navracet do země, z níž byli jejich blízcí odsunuti a vyvražděni. A zadruhé jsou vzpomenu ti, kteří válečné období nepřežili, skončivše v parátech hrůzné mašinerie šoa. Autor doufá, že se alespoň takto podaří připomenout neprávem zapomínaný podíl architektů židovského původu na tváři moderní Prahy. Svůj díl na tomto opomíjení nese i skutečnost, že mateřským jazykem většiny z nich byla němčina a že měli často německé vzdělání.

Svým pojetím autor vychází z ukončeného čtyřdílného cyklu *Praha stoletá*, vydávaného ve *Staleté Praze* v letech 2011–2014.⁴ Tematicky navazuje i na článek *Architekt František Zelenka známý i neznámý*, který vyšel ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu* v roce 2016.⁵ Snaží se – na základě rozboru některých vnějších znaků – o určení možného autorství těch staveb, u nichž je známý jen jejich stavitel nebo kde jsou o skutečném tvůrci důvodné pochyby. Lze konstatovat, že stavitelská produkce v Praze 2. poloviny 30. let 20. století byla rozsáhlá a vyznačovala se nadprůměrnou kvalitou.

Pražští architekti židovského původu na počátku své dráhy spíše pracovali pro stavitelské a projekční firmy, jako byly firmy Viktor Lampl – Otto Fuchs, bratři Kalichové, Antonín Parkman, Antonín Nesnídal, Antonín Stanzer, Jindřich Pollert, Otto Zucker⁶ a další. Ke konci 30. let a na začátku let čtyřicátých, kdy už z pochopitelných důvodů nemohli plány signovat, lze jejich „rukopis“ vysledovat na realizacích a plánech stavitelů Josefa Martínka – Václava Šafránka, Mikulíka-Maláta, Ladislava Šimka – Josefa Šimůnka, Františka Loudy, Josefa Donáta, Rudolfa Novotného, J. L. Pleschingera, K. Splavce, Vladimíra Holečka, A. Ackermanna i dalších, méně pravděpodobných (např. Václava Urbana). Dokonce se na plánech lze setkat i s podpisy známého architekta Jaroslava Vančury a se zřejmě provádějící firmou Emil Králíček – Rudolf Šolc. Celkově je možné hodnotit podíl židovských architektů ve 30. letech v projektování nadstandardních a luxusních staveb jako velmi přínosný a pozitivní.⁷

Rudolf Wels

(*28. 4. 1882 Osek u Rokycan – †1944 Osvětim, Polsko)

Jako první z výběru osobností budiž jmenován za všechny oběti šoa⁸ Rudolf Wels (do 1910 Wedeles; obr. 1).⁹ Jako absolvent průmyslové školy v Plzni složil roku 1907 stavitelskou zkoušku v Praze u stavitele A. Richtera a zahájil studium na České vysoké škole technické (předchůdkyni ČVUT). Brzy se však zapsal na vídeňskou Akademii k Friedrichu Ohmannovi a v letech 1912–1914 studoval rovněž ve Vídni u Adolfa Loose.

Projektoval v Sokolově (tehdejší Falknově nad Ohří) revírní Bratrskou pokladnu, čp. 654 (1921–1924, později zcela přestavěna), Hornický dům, čp. 655, ulice 5. května/nám. Budovatelů (1923–1925), obecnou a měšťanskou školu Na Vyhlídce, čp. 716 („Schönwerth“, 1923–1925), českou menšinovou školu, čp. 759, Komenského ulice (1924–1926), hornickou kolonii nad nemocnicí (1925) a obytné domy v Tovární ulici, čp. 1029–1033 (1928).¹⁰ V okolí Sokolova navrhl další dělnické kolonie v Habartově (1923)¹¹ a v Chodově (1923).¹² V Karlových Varech projektoval lázeňské domy Goldener Helm (Zlatá helma), čp. 130, Vřídelská 43 (1927–1929), Höhenvilla (Akropolis), čp. 1304, Jamní 2 (1927–1930), a karlovarskou polikliniku a Okresní nemocenskou pojišťovnu, čp. 1313, nám. Dr. Milady Horákové 8 (1930–1931). Na budovu tiskárny Graphia, čp. 1359, nám. Dr. Milady Horákové 7 (1931), lze nahlížet jako na jeho přechod od „článkované“ architektury k purismu a funkcionalismu. Od roku 1934 spolupracoval a měl společnou firmu s Ing. Guidem Lagusem v Praze. Společně provedli přístavbu paláce Alfa na Václavském nám. 28, čp. 785, v Praze pro vlastní kancelář (pozdější divadlo Semafor).¹³ K jejich nejzdařilejším

Obr. 1. Rudolf Wels (1882–1944). Portrétní fotografie, 30. léta 20. století (převzato z RUND 2006, 82, sbírka Michael Rund).

4 SVOBODA 2011; 2012; 2013; 2014.

5 SVOBODA 2016.

6 Otto Zucker byl zavražděn v Osvětimi v září 1944.

7 Pro psaní jmen osob německého jazyka je užito způsobu podle publikace LUKEŠ 2002. Rozlišení architektů a stavitelů je v souladu s VLČEK 2004. Údaje o stavbách srovnávány s encyklopedickými *Uměleckými památkami Prahy*, zvláště VLČEK 2012 a PRIX 2017.

8 Jako oběti šoa mezi architekty a projektanty, kteří působili v Praze, jmenujme kromě Františka Zelenky alespoň Jiřího Kana, Heřmana Abelese, Leo Mayera, Kurta Spielmana a další.

9 LUKEŠ 2002, 198 (včetně dalších odkazů); RUND 2006; PROKOP/SMOLA 2014, 93, 226, 682–687. O mládí architekta (bez vztahu k jeho tvorbě) pojednává vzpomínková publikace WELS 1993.

10 PROKOP/SMOLA 2014, 682–687.

11 PROKOP/SMOLA 2014, 93.

12 PROKOP/SMOLA 2014, 226.

13 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 283.

Obr. 2. Praha 7-Holešovice, čp. 375, Dobrovského 15. Rudolf Wels, Guido Lagus, 1935 (foto J. E. Svoboda, 2016).).

Obr. 3. Praha 1-Nové Město, čp. 2064, Ostrovní 5. Rudolf Wels, Guido Lagus, 1938 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 4. Praha 3-Žižkov, čp. 1901, Baranova 4. Rudolf Wels, Guido Lagus, 1937–1938 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 5. Praha 1-Malá Strana, čp. 454, Újezd 46. Stavěli Bohumír Kozák a Otto Máca, 1936 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 6. Praha 2-Nové Město, čp. 1629, Hálkova 11. J. R. Moschner, stavěli Karfík a Hvězda, 1937–1938 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 7. Praha 2-Nové Město, čp. 1868, Sokolská 20. Otto Zucker, František Louda, 1938–1939 (foto F. Malý, 2018).

dílům patří nárožní dům v ulici Dobrovského 15 na Letné, čp. 375 Holešovice, z roku 1935 (obr. 2)¹⁴ s travertinovými šambránami oken a mramorovými obklady. Velmi typickým prvkem jeho staveb z 30. let jsou domovní vstupy s nálevkovitě se rozvírající špaletou. Po Letné následovalo několik činžovních domů v Praze na Novém Městě, zvláště Ostrovní 5, čp. 2064 (1938; obr. 3),¹⁵ Řeznická 19, čp. 661 (1937),¹⁶ dále Baranova 4, čp. 1901 Žižkov (1937–1938; obr. 4),¹⁷ Veverkova 25, čp. 741 Holešovice (1938),¹⁸ a další. U dvou naposledy uvedených domů jsou keramické obklady fasád až příliš důkladné, spíše asi zásluhou jejich stavitelů.

Kromě práce architekta spolupracoval Wels v letech 1920–1926 tvůrčím způsobem s karlovarskou firmou Moser¹⁹ a také se proslavil jako filmový architekt (mj. návrhem výpravy filmu Martina Friče podle scénáře Jiřího Voskovce a Jana Wericha *Hej rup!*, 1934).

Dále uvedené realizace pražských nájemních domů nepodepsal, protože buď pracoval pro stavitel, nebo (později) to již nebylo z rasových důvodů možné, nicméně jeho „rukopis“ je u nich více než patrný. Kromě typického vstupu se jeho uvedené práce z 30. let často vyznačují pětídílným oknem, někdy s úzkým poutcem u středního dílu, často na odsazeném nebo barevně odlišeném zaobleném nároží. V úvahu připadají tyto stavby: Plavecká 6/Podskalská 8, čp. 2054 Nové Město (1934, plány signovali Jaroslav Vančura, Jiří Mašek, výškové řešení A. Mühlstein – V. Fürth), dále Chorvatská 12, čp. 2316 Vinohrady (stavitel Antonín Nesnídal, 1935),²⁰ Újezd 46, čp. 454 Malá Strana (stavěli Bohumír Kozák – Otto Máca, 1936; obr. 5),²¹ Hálkova 11, čp. 1629 Nové Město (návrh stavitel J. R. Moschner, 1937–1938, stavěli Antonín(?) Karfík a Hvězda; obr. 6),²² Mikovcova 3, čp. 574 Vinohrady (stavitel Mikuláš Gottdiener, 1938).²³

V letech 1938–1939 postavil František Louda dům v Sokolské 20, čp. 1868 Nové Město.²⁴ Původní návrh je připisán Ottu Zuckerovi, dům byl postaven podle pozměněných plánů Františka Loudy (obr. 7). Dům sice nemá vstup s nálevkovitou špaletou, ale mohl být navržen ve skutečnosti Welsem. Je též velmi pravděpodobné, že i činžovní dům v ulici Františka Křížka 18, čp. 525 Holešovice, má fasádu od Rudolfa Welse (projektant Otto Zucker, stavitel Rudolf Winternitz, 1935–1936;²⁵ obr. 8). Ve Schnirchově ulici 18, čp. 297 Holešovice, vznikl roku 1939 nájemní

14 ŠVÁCHA 1994, 506; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 88, obr. 98; s. 90. V tomto domě Rudolf Wels s rodinou také bydlel.

15 ŠVÁCHA 1994, 526; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 13, 273.

16 ŠVÁCHA 1994, 531; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 277.

17 ŠVÁCHA 1994, 502; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 138, 258.

18 ŠVÁCHA 1994, 541; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 91, 284.

19 Karlovarská sklárna Moser byla a dodnes je známým výrobcem luxusního broušeného skla.

20 ŠVÁCHA 1994, 510.

21 ŠVÁCHA 1994, 539; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 282.

22 ŠVÁCHA 1994, 508; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 262.

23 ŠVÁCHA 1994, 516; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 267.

24 ŠVÁCHA 1994, 533; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 278.

25 ŠVÁCHA 1994, 508; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 261.

Obr. 8. Praha 7-Holešovice, čp. 525, Františka Křížka 18. Otto Zucker, 1935–1936 (foto J. E. Svoboda, 2016).

dům,²⁶ jehož plány signoval stavitel Josef Prokorát a jehož pětidílná okna zřejmě inspirovala i projektanta blízkého nárožního domu čp. 662 z 50. let. Stavitel J. Douša v ulici K podjezdu 9, čp. 1447 Nusle, vybudoval roku 1941 činžovní dům (původní stav; obr. 9: A),²⁷ jehož okenní šambrány byly místo z travertinu provedeny už jen z umělého kamene (nedávnou přestavbou a nástavbou byl dům – nikoli ke svému prospěchu – podstatně změněn; obr. 9: B). Na Podolském nábreží 26, 28, čp. 8, 9 Podolí, vystavěl Josef Donát v letech 1938–1939 dvojici nadstandardních bytových domů (obr. 10).²⁸ Kromě toho signoval i plány činžovního domu v ulici Mládeže 5, čp. 1237 Břevnov (1939).²⁹ Jméno téhož stavitele nacházíme i na plánech vily v ulici Lumièrů 31, čp. 442 Hlubočepy (1940–1941; obr. 11). U všech uvedených realizací existuje důvodná domněnka, že se na nich do značné míry podílel architekt Rudolf Wels.

Největší míru spolupráce s Rudolfem Welsem lze však předpokládat u vily a činžovních domů, které vystavěl František Louda. Tento předtím téměř neznámý stavitel má paradoxně – prostřednictvím svého jména na výkresech – na kontě dvě desítky pražských nájemních domů vesměs dobré kvality z krátkého období 1938–1942 (včetně vily v ulici Na Lysinách 6, čp. 41 Hodkovičky, dnes mateřská škola; obr. 12). „Ukosené-nálevkovité“ vstupy už přestávají být charakteristické. Místo nich se, alespoň zpočátku, uplatňuje šířkové členění vstupu 1:2:1, později už jen odstup vyznačený v omítce a obkladu. Poměrně typické jsou (nebo byly) u nich i „zahradky“ pod některými okny. Z Loudovy kanceláře pocházejí: Košická 8, čp. 66 Vršovice (obr. 13), Donská 10, čp. 323 Vršovice, Kolbenova 26, 32, čp. 610, 805 Vysočany, Podbabská 10, 12, 14, 16, 18, čp. 867, 866, 865, 864, 863 Bubeneč, Evropská 38, čp. 66 Dejvice, Dvorecké nám. 1, 2, čp. 596, 597 Podolí (obr. 14), Osamocená 16, 18, 20, čp. 436, 437, 441 Vokovice³⁰ (i ostatní v téže řadě – dnes už poněkud přestavěné – a bez typických domovních vstupů).

Obr. 9. Praha 4-Nusle, čp. 1447, K podjezdu 9. J. Douša, 1941; A – před rekonstrukcí (foto J. E. Svoboda, 2016); B – po rekonstrukci (staženo z Google street view).

Z pravděpodobné spolupráce se stavební firmou F. Třešky a Aloise Brože vznikly roku 1938 nárožní domy ve Vršovické 27, čp. 7 Vršovice, i v Kloboučnické 4, čp. 1442 Nusle (1937). Rovněž je možné uvažovat o nároží Radlická 22/Ostrovského 5, čp. 112 Smíchov (stavitel J. Pištěk, 1938–1939). Dalším stavitel, u něhož lze důvodně předpokládat Welsovu spoluúčast, může být i Rudolf Novotný, který podepsal plány dvojdomu s keramickým obkladem ve Štěpánské 37, 39, čp. 2071, 643 Nové Město (1938–1939, projekt 1937; obr. 15),³¹ i činžovního domu v Michalské 17, čp. 437 Staré Město (1939–1941),³² u něhož vertikální členění jinak poměrně širokých oken

26 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 278.

27 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264.

28 ŠVÁCHA 1994, 549; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 276.

29 ŠVÁCHA 1994, 517.

30 ŠVÁCHA 1994, 526.

31 ŠVÁCHA 1994, 535.

32 ŠVÁCHA 1994, 516.

Obr. 10. Praha 4-Podolí, čp. 8, 9, Podolské nábřeží 26, 28. Josef Donát, 1938–1939 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 11. Praha 5-Hlubočepy, čp. 442, Lumièrů 31. Josef Donát, 1940–1941 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 12. Praha 4-Hodkovičky, čp. 41, Na Lysinách 6, dnes MŠ. František Louda, 1939–1941 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 13. Praha 10-Vršovice, čp. 66, Košícká 8. František Louda, 1938–1939 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 14. Praha 4-Podolí, čp. 596, Dvorecké náměstí 1 a 2. František Louda, 1939–1941 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 15. Praha 1-Nové Město, čp. 2071, čp. 643, Štěpánská 37, 39. Rudolf Novotný, 1938–1939 (foto J. E. Svoboda, 2016).

nepochybně odpovídá okolnímu (historickému) prostředí. V úvahu přichází i vila Na Srpečku 31, čp. 409 Hlubočepy, postavená stavitelem Kurtem Spielmannem (1935–1937; obr. 16).³³

33 ŠVÁCHA 1994, 508. Kurt Spielmann – další oběť šoa, synovec petschkovského dvorního architekta Maxe Spielmana., po 15. březnu 1939 zůstal v Praze a zaplatil za to cenu nejdražší – byl umčen v Osvětimi 1943 ve věku 40 let.

Obr. 16. Praha 5-Hlubočepy, čp. 409, Na Srpečku 31. Stavitel Kurt Spielmann, 1935–1937 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 18. Praha 6-Bubeneč, Jednořadá 1015. Stavitelé Jan Ležal a Alois Vavrouš, 1942–1945 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 17. Praha 4-Nusle, čp. 126, U Gymnázia 5/5. května 53. Signoval Jaroslav Vendl, 1938–1939 (foto F. Malý, 2018).

Známý, byť průměrný stavitel Jaroslav Vendl podepsal plány nárožního domu v ulici U Gymnázia 5/5. května 53, čp. 126 Nusle (1938–1939; obr. 17), a také nájemního domu Na Pankráci 97, čp. 969 Nusle, jehož schválený plán je sice banální, ale provedená fasáda prozrazuje vyšší kvalitu jejího návrhu. Dokonce i další – nepříliš uznávaný – stavitel Václav Urban signoval plány zdařilého nárožního činžovního domu v Ječné ulici 23/Štěpánské 2, čp. 533 Nové Město, z roku 1936–1937. Konečně z období po roce 1942, kdy Wels už nemohl pracovat v Praze, je ve stavebním archivu Prahy 6 doložen řadový dům v Jednořadě ulici, čp. 1015 Bubeneč (obr. 18).³⁴ Stavba má typický nálevkovitý vstup (vzhledem k nepříznivé době vzniku ale bez kamenných obkladů) i předpokládané proporce. Na plánech jsou uvedena jména stavitelů Jan Ležal a Alois Vavrouš.

V lednu 1942 byl Rudolf Wels s rodinou transportován do Terezína a posléze s tzv. rodinným táborem do Osvětimi, odkud se už nevrátil.

³⁴ Stavební uzávěra se tohoto domu, zdá se, netýkala. Pravděpodobně se jednalo o německého majitele a dodavatel využil anonymně nějaký starší návrh (Rudolf Wels byl již v roce 1942 v koncentračním táboře).

Erwin (Ervín) Katona

(*26. 6. 1903 Uherský Brod – † asi 1980 Londýn, Velká Británie)³⁵

Narodil se v Uherském Brodě, studoval patrně v Budapešti, hovořil německy a působil převážně v Čechách. Před šoa se zachránil emigrací do Británie, kde po válce pokračoval v architektonické činnosti a zabýval se problematikou technického řešení staveb. V letech 1947 až 1980 byl přidruženým členem Královského institutu britských architektů (RIBA).³⁶

Už v letech 1928–1929 projektoval v Praze na Starém Městě kancelářský dům Benediktská 2 / Rybná 16, čp. 685,³⁷ a později nedaleký činžovní dům v Masné 21, čp. 695 (1936).³⁸ V katastru Žižkova byly podle jeho plánů vystavěny v letech 1929–1930 známý nárožní dům v Křišťanova 15/Sudoměřské 42, čp. 1698 (obr. 19),³⁹ a sociální ústav (dětský útulek, nyní mateřská škola) v Sauerově 2, čp. 1836 (1933, stavebně poněkud pozměněno; obr. 20).⁴⁰ Na Novém Městě vznikly jeho významné stavby jako Soukenická 11, čp. 1176 (1935–1936),⁴¹ Klimentská 6, čp. 2062 (1936–1937, pozměněno; obr. 21),⁴² Karlovo nám. 4, čp. 318 (1937–1938; obr. 22),⁴³ dále v Holešovicích (letenské části) obytné domy Veletřní 29, čp. 484 (1936–1937),⁴⁴ Strojnická 10, čp. 201 (1936),⁴⁵ Strojnická 8/U studánky 1, čp. 276 (1936–1938), Veverkova 37, čp. 368 (1936–1937; obr. 23),⁴⁶ U Smaltovny 16, čp. 245 (1938–1939).⁴⁷ Do této skupiny staveb lze zařadit rovněž dům pro dvě rodiny Dobrušská 8, čp. 881 Braník (1937; obr. 24).⁴⁸

Obr. 19. Praha 3-Žižkov, čp. 1698, Křišťanova 15/Sudoměřská 42. Ervín Katona, 1929–1930 (foto F. Malý, 2018).

Kromě toho Katona upravil (purizoval) některá průčelí, např. Krakovská 22, čp. 1307 Nové Město (přestavba po 1935).⁴⁹ Navrhoval i některé vily v Ústí nad Labem. Katonovy fasády se zvláště u činžovních domů z 30. let vyznačují charakteristickým vertikálním půlením okenních křídel, a to především krajních (někdy i prostředních), a typickou rytmizací fasády (hlavně u nebytových objektů) čtyřkřídlými okny s mezerou na šířku dvou okenních křídel bez stojky.

Obr. 20. Praha 3-Žižkov, čp. 1836, Sauerova 2. Ervín Katona, 1933 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 21. Praha 1-Nové Město, čp. 2062, Klimentská 6. Ervín Katona, 1936–1937 (foto F. Malý, 2018).

35 LUKEŠ 2002, 78 (včetně odkazů na další práce).

36 *sine* 2012 online.

37 VLČEK 1996, 448.

38 ŠVÁCHA 1994, 516; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 34, 266.

39 ŠVÁCHA 1994, 514; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 132, 266.

40 ŠVÁCHA 1994, 531.

41 ŠVÁCHA 1994, 533; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 21–22, 278.

42 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 22, 265.

43 ŠVÁCHA 1994, 545; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 10, 12, 264.

44 ŠVÁCHA 1994, 541; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 91, 284.

45 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 279 (orientační číslo uvedeno chybně).

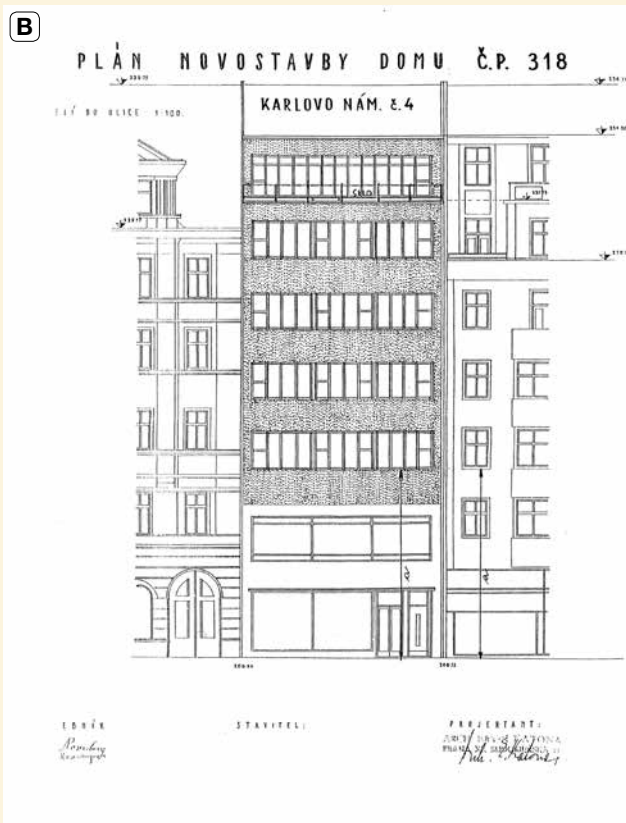
46 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 284.

47 ŠVÁCHA 1994, 538; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 282.

48 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 261.

49 ŠVÁCHA 1994, 514; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 265.

Obr. 22. Praha 2-Nové Město, čp. 318, Karlovo náměstí 4. Ervín Katona, 1937–1938. **A** – celek (foto J. E. Svoboda, 2016); **B** – plán fasády (archiv J. E. Svobody).

Obr. 23. Praha 7-Holešovice, čp. 368, Veverkova 37. Ervín Katona, 1936–1937 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 24. Praha 4-Braník, čp. 881, Dobrušská 8, dům pro dvě rodiny. Ervín Katona, 1937 (foto J. E. Svoboda, 2016).

V ranějším období, kdy zřejmě ještě anonymně⁵⁰ pracoval pro stavitele nebo projekční firmy, mohly vzniknout některé stavby jako Škroupovo nám. 10, čp. 1276 Žižkov (stavitel Matěj Blecha, 1923),⁵¹ nebo pro stejnou firmu činžovní a obchodní dům Národní 18, čp. 117 Nové Město

⁵⁰ Anonymita je v těchto případech ovšem určována většinou obecnou zvyklostí, že plány podepisuje majitel nebo šéf projektové či stavební firmy. Signatura architekta-zaměstnance byla spíše vzácností. Proto také nelze bez důkladnějšího výzkumu určit, jak se tato zvyklost protíná s možností/nemožností architektů signovat své plány z rasových či politických důvodů.

⁵¹ S ohledem na věk Ervína Katony není tento údaj příliš pravděpodobný; platí-li rok narození 1903, musel by pro Matěje Blechu navrhovat již jako dvacetiletý.

(1926–1927),⁵² či vilový dvojdům Na Výsluní 10, 12, čp. 742, 768 Strašnice (podnikatelství Lampl-Fuchs, 1927–1928; obr. 25),⁵³ a pro stejnou firmu kancelářský dům v Nekázance 19/Jindřišské 21, čp. 876 Nové Město (1928–1929, změněny fasády 1. a 2. NP; obr. 26),⁵⁴ i vily v ulici Pod Rovinou 20, čp. 696 Krč (1930, plány signovali Antonín Parkman⁵⁵ a Antonín Nesnídal), a Nad Nuslemi 8, čp. 652 Nusle (stavitel Jindřich Pollert, 1932),⁵⁶ dále činžovní dům Radlická 53, čp. 1876 Smíchov (stavitel Jaroslav Kalvach, 1928; obr. 27),⁵⁷ kancelářský dům Haštalská 20, čp. 731 Staré Město (stavitel Rudolf Winternitz, 1928–1929),⁵⁸ nebo obchodní a nájemní dům Blanická 15, čp. 2028 Vinohrady (A. Mühlstein – V. Fürth,⁵⁹ 1926–1928; obr. 28).⁶⁰ U Londýnské 54, čp. 36 Vinohrady (spořitelna s nájemním domem, Václav Vejrych – Jaroslav Kabeš, 1930–1933), Katonovu možnou účast naznačují nejen půlená okna, ale i způsob členění jižní fasády. Dále lze jmenovat i činžovní dům v Nuselské 64, čp. 1495 Nusle (stavitelé Martínek-Štrunc, 1930–1931). Právě sledované obytné domy tohoto období mají okna zpravidla členěná na čtyři vodorovné díly. Příslušenství bývá často orientováno do uliční fasády. Zajímavá je také novinová zmínka o samonosných příčkách s „parketovou“ vazbou, systém Katona.⁶¹

Katonovu zásluhu na vzniku některých dalších architektonických děl, když už nemohl signovat své práce (předpokládáme, že ve výsledku hlavně z rasových důvodů), nelze vyloučit také na konci 30. let:⁶² od stavitelství Mikulík a Malát nájemní domy Jinonická 7, čp. 694 Košíře, a sousední čp. 693 z roku 1938. V Korunní 89, čp. 483 Vinohrady, vystavěli Josef Martínek a Václav Šafránek roku 1939 nadstandardní činžovní dům s oblým nárožím, jehož fasáda opět velmi připomíná Katonova díla (obr. 29).⁶³ Nejvíce se však jeho realizacím z 30. let přibližuje

Obr. 25. Praha 10–Strašnice, čp. 768, Na Výsluní 10. Viktor Lampl a Otto Fuchs, 1927–1928 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 26. Praha 1–Nové Město, čp. 876, Nekázanka 19. Viktor Lampl a Otto Fuchs, 1927–1928 (foto F. Malý, 2018).

52 ŠVÁCHA 1994, 524, uvádí firmu Matěj Blecha; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 272, uvádějí jako stavitele Josefa Blechu.

53 ŠVÁCHA 1994, 522; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 271.

54 ŠVÁCHA 1994, 525, uvádí pouze jména Lampl-Fuchs; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 273 uvádějí „činžovní a obchodní dům Fischl, Ervín Katona (?), podnikatelství staveb Lampl-Fuchs“.

55 Antonín Parkman (1898–?) byl výrazný architekt, autor předválečné úpravy bratislavského hlavního nádraží (Hlavní stanice), poválečné budovy olomouckého hlavního nádraží a projektant modernizace pražského Masarykova nádraží do roku 1948 k XI. všesokolskému sletu, též autor některých úprav Komorního divadla, zrušeného v roce 1976, zaniklých v důsledku náznakové rekonstrukce hotelu Central v Hyberské ulici 10, čp. 1001 Nové Město.

56 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 271 uvádějí „Berthold Schwarz asi 1927 (stavba neexistuje)“.

57 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 276.

58 ŠVÁCHA 1994, 508; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 272.

59 O případné spolupráci architekta Katony s touto firmou však nejsou žádné informace.

60 ŠVÁCHA 1994, 503; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 259 uvádějí „činžovní a obchodní dům (Continental Pneu)“.

61 TAJOVSKÝ 1970, 1–2.

62 Katonovi se podařilo uniknout do Británie pravděpodobně ještě roku 1938. Po jeho emigraci mohly být jeho stavby (projekty) přijímány pouze jako anonymní-stavitelské.

63 ŠVÁCHA 1994, 513; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 265.

Obr. 27. Praha 5-Smíchov, čp. 1876, Radlická 53. Stavitel Jaroslav Kalvach, 1928 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 28. Praha 2-Vinohrady, čp. 2028, Blanická 15. Arnošt Mühlstein a Victor Fürth, 1926–1928 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 29. Praha 3-Vinohrady, čp. 483, Korunní 89. Josef Martínek a Václav Šafránek, 1939 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 30. Praha 8-Libeň, čp. 1282, 1281, Na Kopečku 1, 3. Signoval Aleš Hübschmann, 1938 (foto J. E. Svoboda, 2016).

nájemní dvojdom s keramickými obklady v ulici Na Kopečku 1, 3, čp. 1281, 1282 Libeň (1938), jehož plány – možná ze solidarity – signoval do té doby neznámý architekt Aleš Hübschmann, syn známého architekta Bohumila Hübschmanna (Hypšmana), jenž padl při Pražském povstání v květnu 1945 (obr. 30).⁶⁴

Eugen Rosenberg

(* 24. 2. 1907 Topoľčany, Slovensko – † 21. 11. 1990 Londýn, Velká Británie)⁶⁵

Studoval na Akademii v Praze u Josefa Gočára (1929–1932), praktikoval u Le Corbusiera (1929), u Josefa Havlíčka a Karla Honzíka, od 1934 vedl vlastní ateliér v Praze. Před okupací odešel roku 1938 do Velké Británie a působil v Londýně.

Mnohé jeho pražské stavby se vyznačují zábradlím s výplněmi z plechu s pravidelným rastrem geometrických otvorů; u domů s obchodním parterem bývá takové první nadzemní podlaží perfektně propracované, pásová okna často průběžně přecházejí přes nároží. Při řešení veřejných interiérů často dával před přímkami přednost kruhu, kruhovému oblouku nebo jeho části.

Asi nejznámějším dílem Eugena Rosenberga je obchodní a činžovní palác Letná pro stavitele Hanáka se známou Erhartovou cukrárnou, třída Milady Horákové 56, čp. 387 Holešovice (1936–1937; obr. 31).⁶⁶ Dále uvedme ještě dvojici činžovních domů v Antonínské 4, 6, čp. 422, 423 Holešovice (1936–1937; obr. 32),⁶⁷ nájemní dům U Průhonu 16, čp. 477 Holešovice (1936, dnes opatřený nástavbou),⁶⁸ a domy Ve Smečkách 27, čp. 1920, a Štěpánská 36, čp. 622 Nové Město (1937–1938),⁶⁹ propojené napříč bloku velmi zdařilou pasáží se zakomponovaným bohatě zdobeným gotickým portálem z původního domu. Rosenbergovy úpravy známé Wiesnerovy vily U Mrázovky 7, čp. 2071 Smíchov, jsou z roku 1938.⁷⁰

Následující pražské objekty signovali různí stavitelé nebo projektanti, ale podle některých charakteristických rysů lze i u nich předpokládat Rosenbergovo autorství, spolupráci nebo inspiraci. V Bělehradské 120, čp. 234 Vinohrady, byl v letech 1929–1930 vybudován palác Roma (dnes stavebně poněkud pozměněný),⁷¹ jehož plány podepsal Ing. Václav Kopecký, který byl však spíše majitelem stavební firmy. V ulici Národní obrany 35, čp. 824 Bubeneč, vznikl dům Riviéra stavitele Václava Pilce (1931–1932) s pasáží navazující na podobnou v domě čp. 829 od Antonína Engela. Nárožní domy v Přemyslovské 13/Velehradská 5, čp. 48 Vinohrady (1935), nebo Veletržní 6/Schnirchova 16, čp. 404 Holešovice (1937), vybudovali stavitelé Čáp a Václav Ort – Igor Landa.

Na některých kvalitních plánech z konce 30. a počátku 40. let se objevuje podpis architekta Hilara Pacanovského. Je to především u domů Milady Horákové 107, čp. 115 Hradčany (1939–1940),⁷² a také Vykáňská 5, 7, čp. 1482, 1483 Strašnice (1940–1941).⁷³ I tyto luxusní domy jsou slohově blízké stavbám podle Rosenbergových návrhů.⁷⁴ Ovšem jeho pojetí se v Praze uplatňovalo i nadále (ale už je nemohl či nesměl signovat). U domu č. 6, čp. 1443 (1940),⁷⁵ rovněž ve Vykáňské ulici, s fasádami pojatými ve stejném duchu, najdeme na plánech jméno stavitele Františka Voráčka. Tentýž stavitel podepsal i plány dvojdomu Dukelských hrdinů 21, 23, čp. 359, 406 Holešovice (s někdejšími garážemi Záchranné služby, 1939–1940).⁷⁶ Inspiraci Rosenbergovými stavbami ovšem nelze *a priori* vyloučit.

64 ŠVÁCHA 1994, 519 uvádí „Aleš Hübschmann, nájemní dům, 1938“; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 269. Otázka účasti Katony a zatajení jeho autorství je však v této souvislosti problematická, protože do Velké Británie odešel již v roce 1938, a do té doby se v Praze rasové hledisko oficiálně neuplatňovalo.

65 LUKES 2002, 163 (včetně dalších odkazů); ŠVÁCHA 1994, 349, 423; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 248.

66 ŠVÁCHA 1994, 517; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 88, 89 (obr. 96), 267.

67 ŠVÁCHA 1994, 347–349, 434 (fotografie), 502; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 93, 258.

68 ŠVÁCHA 1994, 432 (fotografie), 538; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 282.

69 ŠVÁCHA 1994, 424, 431 (fotografie), 535, 541; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 10, 280, 284.

70 ŠVÁCHA 1994, 537; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 281.

71 ŠVÁCHA 1994, 502; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 259.

72 ŠVÁCHA 1994, 517; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 267.

73 ŠVÁCHA 1994, 543; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 285.

74 Rosenberg ovšem v té době žil už v Británii.

75 ŠVÁCHA 1994, 543 uvádí „František Voráček, nájemní dům 1940“; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 285 uvádí možnost účasti Hilara Pacanovského na projektu domu.

76 ŠVÁCHA 1994, 506 uvádí pouze jméno Františka Voráčka; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 261 uvádějí „činžovní dvojdom s garážemi, Hilar Pacanovský(?), stavitel F. Voráček, 1939–1940“. Nelze vyloučit užití návrhu vypracovaného před dvěma až třemi lety a anonymizovaného pro stavbu za protektorátu.

Obr. 31. Praha 7-Holešovice čp. 387, Milady Horákové 56. Eugen Rosenberg, 1936–1937 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 32. Praha 7-Holešovice, čp. 422, 423, Antonínská 4, 6. Eugen Rosenberg, 1936–1937 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 33. Praha 7-Holešovice, čp. 756, Letohradská 52. Eugen Rosenberg, Antonín Žižka, 1935–1936 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 34. Praha 3-Žižkov, čp. 563, Seifertova 35. Ladislav F. Žižka, 1938 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Rosenberg prokazatelně spolupracoval se stavitelem Antonínem Žižkou na domech Letohradská 52, čp. 756 Holešovice (1935–1936; obr. 33), a spolu s ním i U Průhonu 16, čp. 477 Holešovice. Žižka dále vystavěl dům na Ortenově nám. 28, čp. 1213 Holešovice (1937), penzion v Řeznické 17, čp. 662 Nové Město (1936–1937), nájemní dům v ulici. 5. května 23, čp. 838 Nusle (1938–1939), a činžovní vilu v Čínské 14, čp. 883 Bubeneč (1931). Všechny tyto stavby nasvědčují Rosenbergovu autorství. Příjmení Žižka (Ladislav F. Žižka) se objevuje také na plánech nadstandardního nájemního domu v Seifertově 35, čp. 563 Žižkov (1938; obr. 34). Plány domu Ostrovní 7, čp. 2063 Nové Město, signoval Bohdan Bečka (1938; obr. 35). Ani v těchto případech nelze inspiraci Rosenbergovými stavbami jednoznačně vyloučit.

U dalších plánů z 30. let se častěji vyskytuje jméno Jan Luň, spíše než o stavitele se však zde jedná o stavebníka. Jeho jméno najdeme u Nuselské 130, čp. 37 Michle (1937), Jana Masaryka 46, čp. 312 Vinohrady (1938–1940, plány signoval Hilar Pacanovský⁷⁷), i u ulice Mládeže 7, čp. 1375 Břevnov (1939–1940).⁷⁸ Právě tato fasáda s „jednotlivými“ okny lemovanými keramickou lištou velice upomíná na kvalitní nárožní dům v Kamenické 1/Kostelní 34, čp. 365 Holešovice,⁷⁹ z roku 1938–1939, u něhož se uvádějí jména Franze Hruschky a Rudolfa Hildebranda, lze jej však připsat Rosenbergovi.

Stavatel Pleschinger vybudoval roku 1937 činžovní dům v Podolské 154, čp. 293 Podolí (obr. 36),⁸⁰ v jehož těsném sousedství se nachází lékárna v domě čp. 137⁸¹ (přestavba Jaroslav Herink, 1934). I úprava lékárny (s užitím kruhových oblouků) může být provedena podle Rosenbergova návrhu. Stavatel Pleschinger je podepsán také na plánech obchodního a obytného paláce na Národní 34, čp. 40 Nové Město (1935–1936),⁸² u něhož však Rosenberg navrhl pravděpodobně pouze parter a schodiště. Konečně v Jindřišské 11, čp. 898 Nové Město, je v secesním domě umístěna lékárna, u níž plány změn fasády 1. a 2. NP (1936)⁸³ signoval stavitel Kubík. I zde se může jednat o práci Rosenbergovu.

Karel Schmeisser signoval (1937–1938) plány dvojice domů propojených tzv. Václavskou pasáží: Václavská 14, čp. 2068, a Karlovo nám. 6, čp. 315 Nové Město.⁸⁴ V Heřmanově 33, čp. 742 Holešovice, vystavěl A. Ackermann roku 1936 nadstandardní činžovní dům.⁸⁵ Ackermann podepsal i plány dalších domů: U Elektrárny 2,4, čp. 137,143 Holešovice (1937–1938), Ondříčkova 26, čp. 2395 Vinohrady (1936–1939).⁸⁶ Nedaleko posledně jmenovaného se nachází dům Ondříčkova 30, čp. 2379 (stavitel Jindřich Řehoř, 1938).⁸⁷ Všechny tyto kvalitní nájemní domy možná byly navrženy Rosenbergem obdobně jako jiná dvojice Dobrovského 29, 31, čp. 1482, 1483 Holešovice (stavitel Josef Blecha, 1936), se strukturovanou omítkou průčelí.

Potenciálním partnerem Eugena Rosenberga by mohl být i stavitel Rudolf Šolc pod hlavičkou firmy Emil Králíček⁸⁸ – Rudolf Šolc, která vystavěla několik činžovních domů (zpravidla ve dvojicích) s celoplošnými keramickými obklady fasád.⁸⁹ Firma Králíček–Šolc roku 1937 vybudovala nárožní dům Jugoslávských partyzánů 21, čp. 1604 (obr. 37), a sousední Zelená 10, čp. 1605, oba Dejvice. Ve stejném roce tatáž firma postavila nárožní dům Dlouhá 34, čp. 715 Staré Město, spolu s domem Rybná 24, čp. 716 Staré Město, a dalším domem Dělnická 40, čp. 643 Holešovice (plány sousedního č. 42, čp. 1431 jsou nedostupné). Konečně připadá v úvahu též dvojice Štěpánská 23, čp. 650 Nové Město (1936–1937),⁹⁰ a sousední Řeznická 25, čp. 649 (1936). U těchto kvalitních staveb nelze vyloučit, že autorem jejich fasád mohl být Eugen Rosenberg.

77 ŠVÁCHA 1994, 510; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 263. Otázka však zní, proč by Pacanovský, sám architekt, kupoval návrhy od Rosenberga nebo si od něj nechal něco kreslit.

78 ŠVÁCHA 1994, 517.

79 ŠVÁCHA 1994, 512, uvádí pouze jméno Rudolfa Hildebranda; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264, uvádějí Franze Hruschku a Rudolfa Hildebranda.

80 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 276, uvádějí J. L. Pleschingera a rok 1937.

81 Podle ČIŽINSKÁ 2001, 54–55, je architektem lékárny Václav Kubík, který se specializoval na jejich interiéry i úpravy portálů v domech, kde byly lékárny provozovány. Tento portál v Podolské čp. 137 projektoval v roce 1934 (podle záznamů u syna zakladatele lékárny, Ing. Josefa Havlíka). Kubík podle přání lékárníků projektoval i neobarokní interiéry lékáren.

82 ŠVÁCHA 1994, 524.

83 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 263.

84 ŠVÁCHA 1994, 545, uvádí pouze jméno Karla Schmeissera; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264 ještě i E. Kosinera.

85 ŠVÁCHA 1994, 508; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 262.

86 ŠVÁCHA 1994, 525; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 273.

87 ŠVÁCHA 1994, 525, udává vročení 1937–1938; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 273, uvádí pouze rok 1938.

88 Emil Králíček zemřel roku 1930.

89 U nich však *Umělecké památky Prahy* jako excerptum stavebních archivů městských částí, pokud je vůbec zmiňují, uvádějí jméno Jaroslava Vančury jako projektanta.

90 ŠVÁCHA 1994, 535, uvádí autorství Jaroslava Vančury (1937–1938); SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 280, rovněž.

Obr. 35. Praha 1-Nové Město, čp. 2063, Ostrovní 7. Bohdan Bečka, 1938 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 36. Praha 4-Podolí, čp. 293, Podolská 154. J. L. Pleschinger, 1937 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 37. Praha 6-Dejvice, čp. 1604, Jugoslávských partyzánů 21. Stavěli Králíček-Solc, 1937 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 38. Praha 10-Vršovice, čp. 898, Petrohradská 8. K. Splavec, 1940–1941 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Rudolf Novotný vystavěl roku 1938 v Nuselské 21, čp. 111 Nusle, činžovní dům s bílým keramickým obkladem, jehož obdobou je dům Štefáníkova 5, čp. 229 Smíchov (stavitelé Svatoš a Dušek, 1937–1938).⁹¹ V Americké 22, čp. 508 Vinohrady, postavil V. Hudec v letech 1937–1938 nadstandardní bytový dům,⁹² v Terronské 66, čp. 877, a 68, čp. 876 Bubeneč, byly postaveny dva funkcionalistické činžovní domy (stavitelé po řadě Josef(?) Vondráček, 1938–1939, a Bohumil(?) Matuna, 1939–1940).⁹³ Stavitel Splavec realizoval na počátku 40. let dva činžovní domy: Vršovická 10, čp. 834 Vršovice (1940), a Petrohradská 8, čp. 898 Vršovice (1940–1941, s Josefem Domkem; obr. 38). V Kořenského 12/Arbesovo nám. 15, čp. 753 Smíchov, byl vystavěn nárožní dům s kinem, jehož plány podepsal nepřilíhající úspěšný stavitel Václav Urban (1939–1941). Uvedené stavby nesou Rosenbergův rukopis obdobně jako řada nájemních domů v Hradešínské 49–59, čp. 2389, 2390, 2401, 2402, 2409 a 2410 Vinohrady,⁹⁴ včetně domu Říčanská 7, čp. 2414 Vinohrady (stavitel Vladimír Holeček, 1939–1940). Dále přichází v úvahu i Černokostecká 2/Starostrašnická, čp. 989 Strašnice (1937–1938), s jediným podpisem na plánu Cyril Chramosta (asi stavebník).⁹⁵

V Benediktské 11, čp. 722 Staré Město, Ladislav Šimek s Josefem Šimůnkem postavili v letech 1939–1940 nadstandardní obytný dům.⁹⁶ Administrativní budova pro Ústřední svaz družstev vznikla v ulici U Rajske zahrady 3, čp. 1912 Žižkov (1937–1938, plány podepsal Václav Šantrůček).⁹⁷ Stavitel J. Černý v roce 1939 vybudoval velkou činžovní vilu v ulici Pod Krčským lesem 24, čp. 763 Krč.⁹⁸ Také u průčelí těchto staveb lze zvažovat autorství architekta Eugena Rosenberga.

Hilar (Hilarion) Pacanovský

(*1896 – †patrně 1967)

Jméno tohoto architekta, pravděpodobně absolventa České vysoké školy technické v Praze, snad židovského původu, jehož další životní data nejsou blíže známa, se objevuje na plánech staveb ještě v pozdních 30. letech a krátce po válce, v období dvouletky.⁹⁹ Ve 30. letech častěji spolupracoval s architektem Rudolfem Hrabou, s nímž vytvořil řadu hodnotných funkcionalistických nájemních domů.

Pokud se omezíme pouze na tu část projektů, které signoval sám, lze za jejich charakteristický (ale nikoli obligátní) rys pro konec 30. let považovat zvláštní způsob členění čtyřkřídlych oken, kde jsou dvě svislá křídla doplněna dvěma vodorovnými (přibližně o stejném formátu), jako se to objevuje např. u domu v Salmovské 10, čp. 1539 Nové Město (1938–1939; obr. 39).¹⁰⁰ Pacanovský je dále podepsán na plánech nájemního domu v Bartolomějské 1, čp. 304 Staré Město (1936), a pravděpodobně mohl navrhnout i fasádu sousedního č. 3, čp. 305 (signoval V. Kopecký, 1937–1938).¹⁰¹ Od Pacanovského pocházejí i Záhřebská 39, čp. 246 Vinohrady (1938–1939),¹⁰² a Sedláčanská 17, čp. 1102 Michle (1941).¹⁰³ Z mimopražských realizací jmenujme např. společné nádraží ve Valašském Meziříčí (1937).¹⁰⁴ Nabízí se domněnka, že vzhledem ke skutečnosti, že mohl projektovat až do pozdních 30. let, možná některá díla, jejichž návrhy podepsal, vytvořil jiný, tehdy už nežádoucí architekt. Naproti tomu existuje celá řada domů v různých částech Prahy, na jejichž plánech najdeme jeho podpis, avšak neodpovídají právě uvedenému zvláštnímu členění (typ Salmovská). Nacházíme ovšem činžovní i veřejné budovy od některých stavitelů, které tento zvláštní předpoklad splňují a mohly by svědčit o Pacanovského autorství. Jsou to domy: Františka Křížka 12, čp. 434 Holešovice (stavitel Egon Votický, 1935),¹⁰⁵ Verdunská 17,

91 ŠVÁCHA 1994, 535; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 279. Oba zdroje uvádějí jen jméno F. Svatoše.

92 ŠVÁCHA 1994, 501.

93 S ohledem na skutečnost, že byl Rosenberg už nejspíše v emigraci, připadá v úvahu snad pouze to, že by stavitelé použili některé starší návrhy – totéž platí o dalších domech z výčtu, zejména by byl problém přiznávat Rosenbergův podíl po vypuknutí války v září 1939.

94 ŠVÁCHA 1994, 509.

95 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 260. Cyril Chramosta skládal stavitelskou zkoušku 1937, působil hlavně jako malíř.

96 ŠVÁCHA 1994, 503; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 259.

97 ŠVÁCHA 1994, 538; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 282.

98 ŠVÁCHA 1994, 528; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 275.

99 Dvouletka – dvouletý hospodářský plán po válce, než vypukly pětiletky 1947–1948.

100 ŠVÁCHA 1994, 531; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 277.

101 ŠVÁCHA 1994, 502 (oba domy); SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 259 (oba domy).

102 ŠVÁCHA 1994, 543; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 285.

103 ŠVÁCHA 1994, 531; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 277.

104 FLEKAČOVÁ 2012, 63.

105 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 261.

čp. 801 Bubeneč (stavitel František Strnad, 1931–1932),¹⁰⁶ pošta Belgická 21/Bruselská 18, čp. 519 Nové Město (Jiří Michálek, 1936; obr. 40). Tento Jiří Michálek – zřejmě stavitel – signoval i plány činžovních vil v ulici Ke Klimentce 2–10, čp. 2431, 2446, 2447, 2436, 2437 Smíchov (1939),¹⁰⁷ jež by bylo možné také připsat Pacanovskému.

Ještě v poválečném období navrhuje Pacanovský ve svém „tradičním“ stylu dvojici domů v ulici 28. pluku 56, 58, čp. 1031, 1033 Vršovice (1947–1950).

Obr. 39. Praha 2-Nové Město, čp. 1539, Salmovská 10. Hilar Pacanovský, 1938–1939 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 40. Praha 2-Vinohrady, čp. 519, Belgická 21/Bruselská 18, pošta. Stavitel Jiří Michálek, 1936 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Arnošt (Ernst) Mühlstein

(* 11. 6. 1893 Praha – † 4. 7. 1968 Melbourne, Austrálie)¹⁰⁸

Studoval na Německé vysoké škole technické v Praze (K. K. Deutsche Technische Hochschule in Prag, do jisté míry též předchůdkyně ČVUT), pokračoval na Akademii u Jana Kotěry, pracoval ve Vídni u Leopolda Bauera. V Praze založil společnou projekční kancelář s Ing. Victorem Fürthem, s nímž na počátku tvorby vybudoval ve stylu expresionismu Kressovu vilu v Českomalínské ulici 41, čp. 519 Bubeneč (1923–1924).¹⁰⁹ Dále mj. navrhovali nerealizované věžové budovy. Rovněž je třeba uvést, že tato dvojice funkcionalistů byla občas na přání zákazníka schopna navrhnout i vilu ve stylu neobaroka či neoklasicismu. Před okupací odešel Mühlstein přes Anglii do Austrálie, kde vystupoval pod jménem Milston.¹¹⁰

Z funkcionalistických staveb uveďme po vile Schück, Nad Kazankou 39, čp. 222 Troja (1927–1929; obr. 41),¹¹¹ i obchodní dům Te-Ta, Jungmannova 28, čp. 747 Nové Město (1933; obr. 42),¹¹² obchodní a nájemní domy Masarykovo nábřeží 38, čp. 2058 Nové Město (1937–1939),¹¹³ a Bělehradská 96, čp. 644 Vinohrady (1934–1936; obr. 43).¹¹⁴ U posledně jmenovaného domu je pozoruhodné, že si svůj ušlechtilý výraz zachoval i po výměně subtilních okenních ráků za typ „EURO“. Leckde Mühlstein a Fürth používali u oken pokojů na uliční straně zvláštní členění na tři vodorovné pásy: střední – nejširší – je šestidílný, k němu na horní i dolní straně přiléhají užší pásy (každý z tří dílů).

¹⁰⁶ ŠVÁCHA 1994, 541.

¹⁰⁷ ŠVÁCHA 1994, 512 (pouze č. 2–6); SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264.

¹⁰⁸ LUKÉŠ 2002, 124, uvádí narození 1893 Praha, úmrtí počátkem 60. let.

¹⁰⁹ ŠVÁCHA 1994, 505; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 260.

¹¹⁰ Podrobnější přehled jeho díla je v článku Zdeňka LUKÉŠE (2013, 37).

¹¹¹ ŠVÁCHA 1994, 523; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 271.

¹¹² ŠVÁCHA 1994, 511; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264.

¹¹³ ŠVÁCHA 1994, 549; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 267.

¹¹⁴ ŠVÁCHA 1994, 502; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 259.

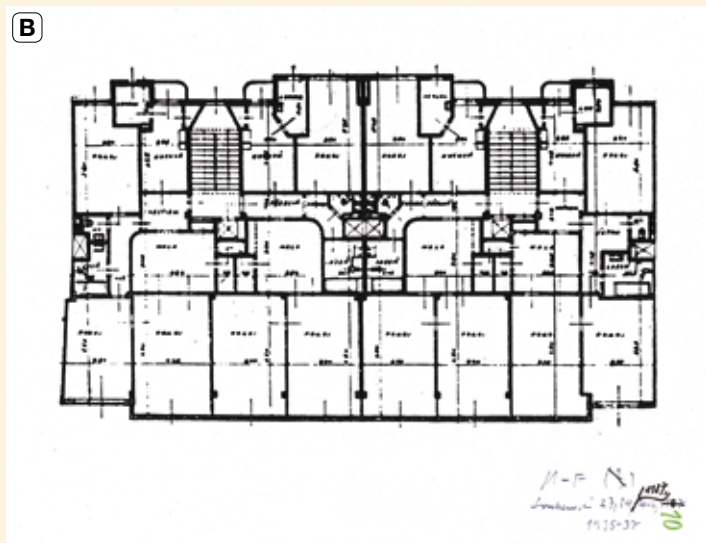
Obr. 41. Praha 7-Troja, čp. 222, Nad Kazankou 39. Arnošt Můhlstein a Victor Fürth, 1927–1929 (dobové foto, 30. léta 20. století, © archiv Foibos Books).

Obr. 42. Praha 1-Nové Město, čp. 747, Jungmannova 28, Obchodní dům Te-Ta. Arnošt Můhlstein a Victor Fürth, 1933 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 43. Praha 2-Vinohrady, čp. 644, Bělehradská 96. Arnošt Můhlstein a Victor Fürth, 1934–1936 (foto J. E. Svoboda, 2016).

Obr. 44. Praha 1-Nové Město, čp. 2060, 1187, Soukenická 27, 29. Arnošt Můhlstein a Victor Fürth, 1935–1937. **A** – celek (foto převzato z Google street view); **B** – půdorys (archiv J. E. Svobody).

Mühlstein se zabýval také urbanismem, řešil prostor pražského náměstí Republiky, ale pouze ideově. Na konci 30. let se Mühlstein-Fürth jako firma podíleli – stejně jako Otto a Karl Kohnovi – na výstavbě známého letenského obytného bloku Molochov od architekta Josefa Havlíčka na třídě Milady Horákové (konkrétně čp. 846 a 861) a projektovali luxusní dvojdům v Soukenické 27, 29, čp. 1187, 2060 (1935–1937), s „měkkými“ půdorysy (zaoblené rohy; obr. 44).¹¹⁵

Přestože oba architekti své plány pečlivě signovali, lze mít za to, že některé návrhy, které podepsal stavitel Antonín Nesnídal, by mohly pocházet od Arnošta Mühlsteina. Jedná se o rodinný dům s dílnou Markova 3, čp. 442 Jinonice (1931–1932),¹¹⁶ a dále o kvalitní činžovní dům Na Zbořenci 16, čp. 277 Nové Město (stavitelé A. Stanzer – A. Nesnídal, 1937–1938).¹¹⁷

Otto a Karl Kohnovi¹¹⁸

Otto (* 6. 12. 1887 Líbeznice – † 10. 7. 1965 New York, USA)

Karl (* 1894 Praha – † 1979 Quito, Ekvádor)

Absolvovali studia na Německé vysoké škole technické v Praze. Karl dále studoval na Akademii u Josefa Gočára; dílo obou je ve stylu moderního klasicismu, později funkcionalismu. Před válkou emigrovali do Paříže a pak do Ekvádoru, Otto se nakonec usadil v New Yorku.

Charakteristickým znakem jejich společné tvorby je okno v líci fasády, jehož orámování předstupuje. V 30. letech zase navrhují několik vil s pultovou střechou.

Okna se zdůrazněným orámováním lze zaznamenat u modlitebny Církve bratrské v Koněvově 24, čp. 151 Žižkov (stavitel Josef Blecha, 1931, podpis též Boh. Fridrich).¹¹⁹ Proto i zde může existovat domněnka o případném autorství projektu bratrů Kohnových.

Martin Reiner

(* 1. 10. 1900 Kisepest, Maďarsko – † 13. 4. 1973 Praha)¹²⁰

Absolvoval Německou vysokou školu technickou v Praze, po osvobození roku 1945 zanevřel na projektování a věnoval se jen sochařství jako samouk.

Jeho známá architektonická tvorba z konce 30. let, kdy měl společný ateliér s Ing. Juliem Landsmannem,¹²¹ jako holešovická dvojice domů Pplk. Sochora 7, čp. 426 (obr. 45),¹²² a Farského 4, čp. 425¹²³ (oba 1936), představuje vesměs hodnotná díla, jejichž téměř jediným jednotícím prvkem se jeví masivní markýza nad domovním vstupem se zaoblenými rohy. Dalšími Reinеровými prokázanými díly jsou palác Na Poříčí 46, čp. 1894 Nové Město (1937–1938),¹²⁴ činžovní domy Sudoměřská 1, čp. 1897 Žižkov (1936–1937),¹²⁵ Štěpánská 4, čp. 534 Nové Město (1936–1938),¹²⁶ Prachnerova 8, čp. 674 Košíře (1937–1938).¹²⁷

Z příbuznosti s poříčským lze vyvozovat i možné Reinеровo autorství u jiného paláce, totiž na Petřském nám. 1, čp. 1186 Nové Město (stavitel Otto Zucker, 1938–1941; obr. 46).¹²⁸ U nárožní dispozice (Farského 4) si nelze nepovšimnout dosti neobvyklé efektní kombinace prvku zaobleného nároží s parterem a obíhajícími balkony vytaženými do tupého úhlu. Touto vlastností se vyznačuje i ve stavebním archivu Prahy 10 archivovaný plán nároží Vršovická 32, čp. 896 Vršovice (obr. 47: A), který signoval Jaroslav Vančura s datováním 1939–1941 (plán vypovídá více než skutečné provedení průčelí tohoto nájemního domu, obr. 47: B).

Stavitel Antonín Stanzer vybudoval ještě v letech 1933–1934 dvojici domů na nám. Jiřího z Lobkovic 14,15, čp. 2308, 2307 Vinohrady, s nárožím podobných vlastností a konečně stavitel Miroslav Prokop vystavěl ve smíchovské oblasti v okolí Křížové ulice souvislou skupinu činžovních domů, z nichž vynikají nárožní Křížová 45, čp. 364 Smíchov (1938; obr. 48) a Pod Barvířkou 7,

115 ŠVÁCHA 1994, 533; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 278.

116 ŠVÁCHA 1994, 516; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 267.

117 ŠVÁCHA 1994, 522; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 271.

118 LUKÉŠ 2002, 88 (včetně dalších odkazů).

119 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 264.

120 LUKÉŠ 2002, 158 (včetně dalších odkazů); SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 247.

121 Ing. Julius Landsmann byl rovněž obětí šoa, v dubnu 1942 byl transportován do Terezína, nepřežil do osvobození.

122 SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 276.

123 ŠVÁCHA 1994, 507; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 261.

124 ŠVÁCHA 1994, 521, uvádí ještě jméno Otta Zuckera; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 270, neuvádějí jméno Julia Landsmanna.

125 ŠVÁCHA 1994, 533; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 279.

126 ŠVÁCHA 1994, 535 uvádí projekt 1936; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 280.

127 ŠVÁCHA 1994, 529; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 276, odkazují na parter domu.

128 ŠVÁCHA 1994, 547; SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000, 274, uvádějí Reineru jako spoluautora s otazníkem.

Obr. 45. Praha 7-Holešovice, čp. 426, Pplk. Sochora 7. Martin Reiner a Julius Landsmann, 1936 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 47. Praha 10-Vršovice, čp. 896, Vršovická 32. Signoval Jaroslav Vančura, 1939–1941. **A** – perspektiva (archiv J. E. Svobody) ; **B** – celek (foto F. Malý, 2018).

Obr. 46. Praha 1-Nové Město, čp. 1186, Petřské náměstí 1. Otto Zucker, 1938–1941 (foto F. Malý, 2018).

Obr. 48. Praha 5-Smíchov, čp. 364, Křížová 45. Miroslav Prokop, 1938 (foto J. E. Svoboda, 2016).

čp. 2448 Smíchov (1939–1940); ostatní jsou víceméně stavitelské. Také u uvedených Stanzerových i Prokopových domů připadá v úvahu, že jejich architektem nebo spoluautorem mohl být Martin Reiner.

Je zřejmé, že nelze v jednom poměrně krátkém příspěvku obsáhnout dílo všech architektů židovského původu, jejichž osud poznamenala druhá světová válka a šoa. Výběr zachycuje jen několik nejvýraznějších jmen. Doufejme, že se pozůstalosti Ing. Mgr. Jana E. Svobody¹²⁹ ujme další badatel a dočkáme se nových zajímavých analýz a atribucí na této zatím málo probádané půdě dějin architektury a stavitelství.

PRAMENY

Spisový materiál k jednotlivým popisovaným stavbám v archivech stavebních úřadů městských částí hlavního města Prahy, zejména Prahy 1–10.

Plány a písemnosti uložené v Útvaru rozvoje hlavního města Prahy (ÚRM), dnes Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy (IPR Praha).

LITERATURA

sine 2012 online — *sine*: heslo Katona Erwin. In: Arch pavouk. Dostupné na <<http://www.arch-pavouk.cz/index.php/architekti/1283-katona-erwin>> [vid. 2019-10-04].

ČIŽINSKÁ 2001 — Helena ČIŽINSKÁ: Interiéry vybraných pražských lékáren od konce 19. století do 30. let 20. století, In: Historická inspirace: sborník k poctě Dobroslava Libala. M. Pavlík / J. Štulc / M. Kubelík (eds), Praha 2001, 29–56.

FLEKAČOVÁ 2012 — Martina FLEKAČOVÁ: Architektura a urbanismus Valašského Meziříčí ve dvacátém století – Architecture and urbanism in Valašské Meziříčí of the 20th century. Průzkumy památek 19, 2012/1, 63–86.

LUKEŠ 2002 — Zdeněk LUKEŠ: Splátka dluhu : Praha a její německy hovořící architekti 1900–1938. Praha 2002.

LUKEŠ 2013 — Zdeněk LUKEŠ: Milston? Mühlstein! Relax, příloha Lidových novin, 5. 1. 2013, 37.

LUKEŠ 2018 — Zdeněk LUKEŠ: In memoriam Ing. Mgr. Jana E. Svobody. Staletá Praha 2018/2, 176–178.

PRIX 2017 — Dalibor PRIX ET AL.: Umělecké památky Prahy : Velká Praha (M–Ž). Praha 2017, 2 svazky.

PROKOP/SMOLA 2014 — Vladimír PROKOP / Lukáš SMOLA: Sokolovsko : Umění, památky a umělci do roku 1945. Díl 2. Sokolov 2014.

RUND 2006 — Michael RUND: Po stopách Rudolfa Welse : Život a dílo žáka a spolupracovníka Adolfa Loose – Leben und Werk des tschechischen Architekten Rudolf Wels (1882–1944). Sokolov 2006.

SVOBODA 2011 — Jan E. SVOBODA: Praha stoletá : K autorství některých pražských fasád období secese, moderny a kubismu – Das hundertjährige Prag : Zur Urheberschaft der ausgewählten Prager Fassaden des Jugendstils, der Moderne und des Kubismus. Staletá Praha 27, 2011/1, 42–69.

SVOBODA 2012 — Jan E. SVOBODA: Praha stoletá : K autorství některých pražských fasád období secese, moderny a kubismu (2) – Das hundertjährige Prag (2). Staletá Praha 28, 2012/1, 80–111.

SVOBODA 2013 — Jan E. SVOBODA: Praha stoletá : K autorství některých pražských fasád období secese, moderny a kubismu (3) – Das hundertjährige Prag (3). Staletá Praha 29, 2013/1, 59–82.

SVOBODA 2014 — Jan E. SVOBODA: Praha stoletá : K autorství některých pražských fasád období secese, moderny a kubismu (4) – Das hundertjährige Prag (4). Staletá Praha 30, 2014/1, 89–110.

SVOBODA 2016 — Jan E. SVOBODA: Architekt František Zelenka známý i neznámý. Za starou Prahu : věstník Klubu Za starou Prahu 46 (17), 2016/2, 43–51.

SVOBODA/NOLL/HAVLOVÁ 2000 — Jan E. SVOBODA / Jindřich NOLL / Ester HAVLOVÁ: Praha 1919–1940 : Kapitoly o meziválečné architektuře. Praha 2000.

ŠVÁCHA 1994 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu : proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století. Praha 1994.

TAJOVSKÝ 1970 — Václav TAJOVSKÝ: Zděné přepážky v bytě. Zemědělské noviny 26, příloha Náš domov, 23. 1. 1970, 1–2.

VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.

VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004.

VLČEK 2012 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Velká Praha (A–L). Praha 2012.

WELS 1993 — Šimon WELS: U Bernátů. Zbyněk Hejda (ed.), Praha 1993.

129 Pozůstalost je uložena v Archivu hl. m. Prahy, fond J. E. Svoboda (044/9/4/6), ed. Z. Damová (2018).